

у селянському строї, кріпацькому ореолі, про роком і вождем рабів. Мета ж твору, як видно, – створити пам'ятник, звести святого на п'єдестал. Іконографічний орієнтир – святий Георгій-змієборець, але із нашарування культурних смислів впливає і несподівана репліка на образ Петра I, того, хто став одним із уособлень ненависної і для Шевченка, і для Карманського імперії.

Петро Карманський демонструє свою постійну залежність як від поетичного коду, розробленого Шевченком, так і від міфу про Шевченка – охоронця українства, народного страждальця,

що розвинувся як ідеологічне доповнення поетичного коду. До тих пір, поки у поезії пріоритетною залишається суспільна тематика (незалежно від того, власне визвольно-народницький чи націоналістичний акцент у ній робиться), чинним, «затребуваним» залишається поетично-риторичний код, налаштований на цю тематику традиціоналістською настановою. Відтворюючи традиційні смисли традиційними формами-кліше, Карманський і модерністи його покоління, попри свою декларативну войовничість, побороти канон не змогли і лише підтвердили його впливовість.

ДЖЕРЕЛА

1. Грабович Г. Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович. – К. : Радянський письменник, 1991. – 212 с.
2. Ільницький М. Краси свічадо : [Передмова] / М. Ільницький // Розсипані перли. Поети «Молодої Музи». – К. : Дніпро, 1991. – С. 5–17.
3. Карманський П. Ой люлі, смутку (Поезії) / П. Карманський ; упор. Л. Голомб. – Ужгород : Поличка Карпатського краю, 1996. – 416 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 444 с.
5. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – С. 284–310.
6. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. / Т. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – 784 с.

В статті аналізується рецепція поетического канона Шевченко в творчестві Петра Карманського в зв'язі з попытками последнего обновити літературну традицію.

Ключевые слова: «Молодая муза», канон, традиция, миф, модернизм.

The article analyzes perception of Shevchenko's poetical canon in Petro Karmansky's poetry in connection with his attempts to renew literary tradition.

Key words: “Moloda Musa”, canon, tradition, myth, Modernism.

УДК 82(091):95

Михайло Гнатюк

ІВАН ФРАНКО ТА БОРИС ГРІНЧЕНКО В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ЖИТТІ 90-х РОКІВ ХІХ ст.

У статті наведено низку матеріалів, які по-новому висвітлюють місце І. Франка та Б. Грінченка у літературному процесі останніх десятиліть ХІХ ст. Особливу увагу відведено ролі письменників у суспільних та літературних дискусіях 90-х років ХІХ ст., які мали вирішальний вплив на літературний процес того часу та подальший розвиток української літератури.

Ключові слова: І. Франко, українське літературне життя кінця ХІХ ст., О. Пупін, Ом. Огоновський, М. Драгоманов, Б. Грінченко.

Участь Івана Франка у літературному житті України останніх років ХІХ – початку ХХ ст. у нашому літературознавстві досліджена чи не найгрунтовніше. Нагадаємо,

що й у дослідженнях радянського часу (праці Є. Кирилюка, І. Дорошенка, В. Поважної, І. Денисюка, Ф. Погребенника та ін.), і в працях, що з'явилися в умовах незалежної України

(дослідження Т. Гундорової, Л. Скупейка, Б. Якимовича, М. Гнатюка, В. Корнійчука, Б. Тихолоза та ін.), особлива увага звертається на участь письменника у літературному процесі того часу. Водночас низка проблем суспільного, політичного, культурного та літературного життя останніх років XIX – початку XX ст. залишилася поза увагою дослідників, хоча має безпосередній стосунок до з'ясування ролі І. Франка у суспільному та культурному процесі зламу століть. Меншою мірою досліджена участь у культурному та літературному житті того часу Бориса Грінченка (праці А. Погрібного). В останні роки досліджувалися, зокрема, грінченкові «Листи з України Наддніпрянської», адресовані М. Драгоманову.

Суспільно-політичне життя українців у 90-х роках XIX – початку XX ст. характеризується різними умовами, пов'язаними з належністю народу до двох імперій – Росії та Австро-Угорщини. Саме цей період відзначається налагодженням тісних контактів між діячами Наддніпрянщини та Галичини. Від П. Куліша у той час пішла ідея політичного примирення українців з поляками, що увійшло в історію під назвою «нова ера». Прихильниками цієї ідеології були діячі з Великої України В. Антонович та О. Кониський. У Галичині ідею польсько-українського порозуміння підтримували О. Барвінський, Ю. Романчук та А. Вахнянин. На жаль, «нова ера» не виконала тієї ролі, яку на неї покладали руські (українські) діячі. І. Франко вважав, що польсько-українська угода не стала актом примирення русинів з поляками, оскільки граф К. Бадені не мав на це від поляків ніякого мандату, так само як не мав його й очільник з руського боку Ю. Романчук. Водночас відносини між поляками та українцями, особливо між селянами та сільським духовенством, залишалися при угоді такими самими, якими були перед тим.

На рубежі XIX–XX ст. І. Франко разом з М. Грушевським, Є. Левицьким та Є. Олесницьким стали творцями Української національно-демократичної партії. Як згадував М. Грушевський, це був період піднесеної енергії, бо перед двома найбільшими інтелектуалами кінця XIX – початку XX ст. (І. Франко та М. Грушевський) відкривалася широка перспектива: *«Соборна нероздільна Україна від Сяну до Кубані, самостійна держава робочого українського люду, озброєного твердим залізом європейської культури. Постулат Української академії наук (що мала витворитися з Товариства Шевченка), постулат повного українського університету (з паралельних українських кафедр Львівського університету), Академія мистецтв, консерваторія і т. д.»* [5, 291].

Врешті, не політична діяльність, а служіння національним інтересам рідного народу стало визначальним для І. Франка – мислителя і громадянина на рубежі XIX–XX ст. Письменник

ставився індиферентно до суто внутрішніх проблем життя політичних партій в Галичині, думаючи передусім про те, як радикальна (пізніше національно-демократична) партія допоможе завоювати вистраждану українським народом державність [1, 7–13].

В «Історії літератури руської» цілий розділ (158 сторінок друку) О. Огоновський присвятив розгляду творчості І. Франка. Автор історії літератури писав, що І. Франко *«є одним із найбільше талановитих, а побіч Куліша визначається неабиякою плодovitою творчістю в усіх напрямках словесного життя. Ба, можна сказати, що Франко перевершив Куліша шириною літературної діяльності. А вже ж дехто міг би єму закинути, що він розроблює й ослаблює свою творчу силу, позаяк є не тільки белетристом, істориком, етнографом, критиком, але й економістом, гумористом, ба й публіцистом руським та польським»* [10, 1071].

У своїй праці О. Огоновський підсумував початковий етап формування І. Франка як письменника, роблячи при цьому в основному точні акценти на найважливіших художніх досягненнях письменника: поемі «Панські жарти», романі «Борислав сміється», повістях «На дні» та «Малий Мирон». Сам І. Франко не дуже високо ставив «Історію літератури руської», вважаючи її «магазином» дат, подій і фактів, які майбутні дослідники літератури використовуватимуть у своїй роботі.

Російський літературознавець Олександр Пипін надрукував на сторінках «Вестника Европы» (1890) рецензію на «Історію літератури руської», в якій намагався заперечити основні позиції Омеляна Огоновського. Сам О. Огоновський, обстоюючи концепцію української літератури як окремої слов'янської, що бере початок від епохи Київської Русі, стверджував, що ця література є духовним надбанням українського народу, який живе на своїх етнічних землях у межах двох імперій (Російської та Австро-Угорської). Для О. Пипіна визначальною була ідея двох літератур українського народу – української та галицької. Передумови цієї концепції знаходимо ще у праці М. Драгоманова «Література російська, великоруська, українська і галицька» (1873).

Задекларована раніше О. Пипіним у праці «Очерк истории славянских литератур» (1879) ідея слов'янського відродження веде автора до того, що кожен слов'янський народ, в тому числі український, має право на свою літературу та культуру. Проте українська література, на його думку, має стати частиною загальноросійської («русской») літератури.

Таким чином, навіть такий демократично налаштований учений, яким, без сумніву, був О. Пипін, не сприймав концепції окремої національної літератури, яку обстоював О. Огоновський. Російський учений вважав,

що саме джерело галицького українофільства – російське українофільство – є слабким і ненадійним. Наддніпрянське українофільство є тенденцією загальноєвропейського інтересу до вивчення народного побуту, мови, фольклору, налагодження народної освіти. А до того *«малоросійські елементи настільки зрослися із загальноросійською течією життя, настільки оточені самими реальними впливами побуту адміністративного, економічного, впливами освіти і т. д., що за всім цим лишається місце для чисто літературних прагнень місцевої народності»* [14, 249].

О. Пипін у своїх висновках приходиться до суто великодержавних, шовіністичних тверджень. Праця О. Огоновського, на його думку, є *«не лише історичною помилкою, але й помилкою в розумінні народно-суспільних понять. Вона створює історичний фантом, хоче приховати історичні відносини південно-руського племені, від'єднуючи його від того цілого, з котрим воно пов'язане тими чи іншими нитками»* [5, 273].

Проти нігілістичних щодо української літератури концепцій О. Пипіна виступили сам О. Огоновський [11] та відомий бібліограф М. Комаров [15]. Найґрунтовнішим аргументом проти методологічних позицій О. Пипіна у його статті «Особая история русской литературы» була розвідка І. Нечуя-Левицького (псевдонім І. Баштовий) «Українство на літературних позвах з московщиною». За своїм значенням вона далеко виходила за межі полемічної статті і стала зразком позиції національно свідомої інтелігенції щодо розвитку української літератури кінця XIX ст. Обстоювання прав українського народу у таких сферах, як: освіта, громадське життя, адміністрація, вільна преса, право організувати усякі наукові й суспільні товариства, потрібні для інтелектуального життя нації, – ось що стало основним предметом полеміки І. Нечуя-Левицького з О. Пипіним. І. Нечуй-Левицький вважав доконаним фактом існування української літератури – літератури європейської, незалежної від російської.

І. Баштовий звертав увагу читача на те, що О. Пипін *«не виставляється зі своїми думками так сміливо, як виставляються зі своїми думками з безсоромною наглістю слов'янофіли. Він часом говорить загально, а часом замовчує, не доводить до кінця, не робить різких виводів, які робили великоруські часописи прямого слов'янофільського, ворожого до української літератури, напрямку»* [9, 129].

О. Пипін уважав, що українці й адміністративно, і духовно, і культурно приросли до Московщини, і тому їх література повинна розвиватися у загальноросійському руслі. Натомість І. Нечуй-Левицький доводить російському вченому, що українське відродження не потребує ні схвалення, ні осуду, бо справді джерело

українства має зв'язок з національним і народницьким рухом у слов'янських країнах, зрештою, і в самій Росії.

У розвідці «Українство на літературних позвах з Московщиною» І. Нечуй-Левицький розмовляв з О. Пипіним без жодного страху, прямо і твердо, використовуючи при цьому гумор, сатиру, іронію, що було характерною рисою його художніх творів. Говорячи про домішки «дикого фіна» у російській нації, І. Нечуй-Левицький стверджував, що такі домішки є і в інших народів. Але коли б ці народи так злилися через це, як росіяни, то *«Італії пришлося би від напруги тієї амбіції давно луснути. Франція та Англія мусили б дійти до зневіреності в свою велику культуру, а Італія з такої причини через свою звісну гордовитість давно б здуріла, і їй прийшлося би посадити в Києві в Кирилівське, в дім для збожеволілих...»* [9, 174].

Публіцистично-есеїстична манера полеміки І. Нечуя-Левицького з О. Пипіним не зашкодила вести суто наукову підтримку «Історії літератури руської» О. Огоновського. Як уважав український письменник, згадана історія літератури є *«здобутком широкого вивчення джерел, філологічних вислідів про український язик Міклошича, Максимовича, Потебні, Срезневського, Житецького, історичних праць М. Костомарова, В. Антоновича, історично-етнографічних праць М. Драгоманова та Антоновича, Метлинського, Максимовича, Цертелева, Куліша, докладних вислідів народної поезії і давніх книжних літературних пам'ятників»* [9, 157].

На час полеміки навколо історії літератури О. Огоновського І. Франко став провідником української літератури як літератури європейської, активним її пропагандистом у світі, проте він не брав участі у полеміці О. Огоновський – О. Пипін. Слід вважати, що культ О. Пипіна як найавторитетнішого російського літературознавця, витворений І. Франком, спричинився до його захоплених відгуків про О. Пипіна у той час.

У некролозі, написаному на смерть О. Пипіна, І. Франко підкреслював, що російський учений ознайомив широкий світ із першими кроками українського відродження та його основними напрямками, а в «Истории русской этнографии» присвятив цілий третій том дослідом над українською етнографією. Високо оцінював І. Франко діяльність О. Пипіна як багаторічного редактора поважного часопису «Вестник Европы», на сторінках якого висвітлювалися найактуальніші події українського духовного життя, зокрема значна увага приділялася російським повістям Т. Шевченка. У цьому ж некролозі І. Франко визнав помилковість поглядів О. Пипіна у полеміці навколо «Історії літератури руської» О. Огоновського. *«Правда, раз із приводу "Історії літератури руської" О. Огоновського він*

(О. Пипін. – М.Г.) висловив погляд, якого не сподівалися по ним приятелі, а власне, що літературу в повнім значенні того слова може мати тільки народ, що має своє власне державне життя. Це була, певне, помилка покійника, виплід важких років реакції, що кидає тінь навіть на найясніші голови» [18, 42].

Дискусія 1890–1891 рр., що розгорнулася між О. Пипіним, з одного боку, і діячами української національної культури (О. Огоновським, І. Нечуєм-Левицьким, М. Комаровим) – з іншого, продемонструвала не тільки національну солідарність, але й уміння українських інтелектуалів обстоювати позиції української національної культури у полеміці навіть зі світилами світової літературознавчої думки, яким був О. Пипін. Як літературознавець, цей російський учений користувався значним авторитетом і у Росії, і в Європі. Його дослідження в галузі літератури та етнографії охоплювали найважливіші розділи російської історико-літературної науки. Прихильність О. Пипіна до культурно-історичної методи у науці про літературу ставила його праці в один ряд із найвидатнішими представниками європейської гуманітарної науки того часу. Праця О. Пипіна «История русской литературы и этнографии» (у двох томах) була перекладена німецькою, а потім французькою мовами. Значним був вплив О. Пипіна на формування літературно-естетичних поглядів І. Франка.

І. Франко став ініціатором створення у Львові у 1898 р. загальнонаціонального літературного видавництва «Українсько-руська Видавнича Спілка». Починаючи з 1898 р. і до своєї хвороби весною 1908 р. І. Франко поруч із М. Грушевським та В. Гнатюком був одним з основних працівників видавництва, в якому в «Малій серії» з'явилося 117 назв книжок у 162 випусках, друкувалися, окрім белетристичних, науково-популярні праці з природо- і суспільствознавства; у «Великій серії» – понад 150 книжок української і світової літератури. Сучасні дослідники вважають, що І. Франка можна назвати зачинателем і реалізатором цього масштабного українського видавничого проекту [див. 20, 311].

У рамках «Українсько-руської Видавничої Спілки» заходами Наукового товариства імені Шевченка з 1898 р. почав виходити «Літературно-науковий вістник» – щомісячний журнал на зразок західноєвропейських «revue». Редактором видання став М. Грушевський. До складу редакційного комітету входили Олександр Борковський, який раніше редагував «Зорю», та І. Франко – попередній редактор «Життя і слова». Крім того, до складу редакційної колегії видання входив і Осип Маковей.

Заснування «Літературно-наукового вістника» припало на час 100-літнього ювілею нової української літератури, 50-річного ювілею галицького

українського відродження та 25-річчя творчої діяльності Івана Франка. Журнал мав на меті об'єднати зусилля українців Наддніпрянщини у творенні нової національної свідомості серед широкого кола громадськості. «Головне його завдання («ЛНВ». – М.Г.) – будування української культурної соборності, як передумови соборності державної. Що це завдання ЛНВ виконував якнайкраще, свідчить той величезний вклад, який вніс він у скарбницю української культури» [6, 529].

До роботи у журналі були залучені наддніпрянці Ганна Барвінок, Володимир Винниченко, Микола Вороний, Борис Грінченко, Сергій Єфремов, Іван Карпенко-Карий, Олександр Кониський, Михайло Коцюбинський, Агатангел Кримський, Іван Липа, Володимир Самійленко, Людмила Старицька-Черняхівська, Леся Українка, Гнат Хоткевич; галичани та буковинці Іван Франко, Петро Карманський, Катря Гриневичева, Богдан Лепкий, Василь Пачовський, Василь Стефаник, Лесь Мартович, Осип Маковей, Ольга Кобилянська. Три основні редактори, на яких трималося видання, – Михайло Грушевський, Іван Франко та Володимир Гнатюк. «Але найбільше праці вложив тоді у ЛНВ таки Франко. Не було книжки журналу, де не було б його поезії, оповідання або повісти, критичної або літературознавчої чи публіцистичної статті, рецензії, хронікальних заміток. Можна б просто подивляти розмах і плідність Франкового таланту. Саме в ЛНВістнику появилися найкращі його поезії й найблискучіші есеї. Як редактор літературної частини, Франко був просто не заступний, не тільки тому, що вклав безліч власної оригінальної праці, але й завдяки своїй невидній, назверх не помітній редакторській роботі» [6].

Після перенесення редакції ЛНВ до Києва між І. Франком та М. Грушевським виникла суперечка. І. Франко, по суті, покинув роботу у ЛНВ. «І все через те, що Грушевський не згоджувався передрукувати у ЛНВістнику його «Нарис історії української літератури», що появилася був тоді накладом тієї самої «Української видавничої спілки», що видавала й ЛНВ. Франко ніяк не хотів зрозуміти, що це ж абсолютно неможлива річ передрукувати в органі Спілки її ж власне видання, тільки що випущене окремою книжкою» [6, 536].

Проблеми розвитку української літератури останніх десятиліть XIX ст. тісно пов'язані з унормуванням української мови. Це добре розуміли і наддніпрянські, і галицькі діячі. Серед наддніпрянців чи не найважливіша роль належала Борисові Грінченку. Як письменник, а ще більше як громадський діяч Б. Грінченко потягнувся до І. Франка ще в середині 80-х років XIX ст. Як він згадував пізніше, «тільки д. Ів. Франко озвався р[оку] 1886-го до мене; од його дізнався я, що мої праці варті друку. За це повинен я йому дякувати» [2, 568].

І. Франко запросив Б. Грінченка до співробітництва у «Зорі», крім того, галицький письменник залучив молодого автора до роботи у планованому журналі «Поступ», у якому Б. Грінченко мав вести відділ бібліографії. На жаль, це видання не було реалізоване.

Б. Грінченкові, який жив на провінції, було важко розібратися у складних суспільних та літературних процесах тодішньої України. Незрозумілою для наддніпрянського автора була боротьба москвофілів і народовців у Галичині. І. Франко писав, що ще з кінця 80-х років XIX ст. Б. Грінченко «засипає мало що не всі наші видання своїми багатоцінними писаннями: повістями, віршами, статтями критичними й популярно-науковими, працює без віддыху, шле до цензури рукопис за рукописом, не зраджується ніякими невдачами, ані критикою, часто неприхильною, а у всьому, що пише, проявляє побіч знання мови української також гарячу любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності» [17, 14].

Зрештою сама особа Б. Грінченка – одна з найскравіших ілюстрацій ненормальних умов, у яких розвивалася українська література. «Випало письменникові бути одним з атомів, на які волею російського колонізатора була розсічена українська література, і вже в силу цієї ізоляції він був вимушений у надзвичайно складних пошуках шляхів і методів діяльності іти нерідко напромацки, дослухатися часом хіба що інтуїції» [13, 175].

У статті «Галицькі вірші» Б. Грінченко наголосив на потребі творення української літератури єдиною мовою. На жаль, ця єдина мова у поезіях галицьких літераторів була засмічена діалектизмами, русизмами, полонізмами. Водночас Б. Грінченко пов'язував мовну неоковирність галицьких поетів із художньою вартістю їх творів.

Відповіддю Б. Грінченкові стала стаття І. Франка «Говоримо на вовка – скажімо і про вовка». І. Франко не сприйняв вступу у статті, в якій Б. Грінченко писав: «У нас не цікавляться продуктами галицької поезії і до того не цікавляться, що ми насмілюємося бути певними, що й нема одного найщирішого українського патріота та літерата (про звичайну публіку тут нема чого згадувати) такого, щоб він читав ті вірші. Декому з українських читачів “Зорі” або “Дзвінка” досить побачити під віршами підпис галицького поета, щоб уже не читати більш нічого, а хто би був такий щирий, що схотів би таки сваятись на читання, той мусив би позбутися своєї зваги дуже скоро – не далі, як після першого куплета» [3, 104].

І. Франка образила думка Б. Грінченка про те, що галицьких віршів ніхто не читає. Вчений навів низку рецензій з «Одесского вестника» зі схвальними відгуками на переклади відомого твору Й. В. Гете «Райнеке лис». Про це свідчить

і сам намір Б. Грінченка видати «Лиса Микиту» на Наддніпрянській Україні. «Я не виступаю, – писав І. Франко, – в обороні галицьких віршів – ні чийх, ні своїх власних. Я ж надто добре знаю їх невисоку стійність, невисоку з тої простої причини, що вони відповідають і мусять відповідати вимогам невисокого естетично-літературного образування галицької публіки, а в значній мірі й самих поетів. Все те, очевидно, вдячне поле для критики, котра, по моїй думці, не перестає бути корисною навіть тоді, коли буває несправедлива (абсолютна несправедливість, так як і абсолютна правда – річ “не от мира сего”» [16, 170].

Та найголовніше – І. Франко обстоював «будушу єдність і одноцільність нашої літературної мови». При цьому він не сприймав мовних пуристів, для яких не важливим є зміст, ні обставини, серед яких з'явився літературний твір. Такі пуристи «знають звичайно тільки одну мову – московську, котрою вчили їх у школах. Менше докладно знають свою українську, бо сеї треба було вчитися “з власної пильності”, з книжок (очевидно тільки белетристичних), коли хто не мав нагоди вивчитися її змалку в селі від мужиків. Отсе й увесь їх апарат критичний, з яким вони підходять до пропускання мови писань українських і галицьких крізь свій питель» [16, 171].

Галичина, відділена від Наддніпрянщини тривалий час, змагала до витворення єдиної мови. І це змагання у галицьких письменників виявилось не у гордому пуризмі, а «з охотою вчитися своєї рідної мови і черпати її з усіх джерел доступних; з ліпших списателів українських і з уст рідного народу. Тої стежки вони держаться, завсіди вважаючи, що мова, хоч і який коштовний скарб, не є все-таки найвищим скарбом; що життя народу і його розвій, придбання економічні, громадські і духові є скарби далеко важніші, для котрих мова є тільки одним із способів» [6, 175].

Питання єдиної української мови, як і питання презентації української літератури серед інших народів, ставила «полеміка між своїми» – М. Драгомановим та Б. Грінченком. Ця дискусія на початку 90-х років як у дзеркалі відобразила ідею європеїзації української літератури того часу, яку обстоював І. Франко. «Листи на Наддніпрянську Україну» М. Драгоманова були реакцією на «Листи з України Наддніпрянської», автором яких був Б. Грінченко (псевдонім Вартовий).

У своїх листах М. Драгоманов порушував ті ж питання, які раніше розглядалися у його праці «Література російська, великоруська, українська і галицька» (1873). Проте основне питання про дві літератури в загальноросійському процесі було замінене літературою «знизу вгору» та про межі української літератури. Якщо раніше М. Драгоманов обстоював думку про те, що література великоруська призначена для великоросів,

українська – для українців, а російська – спільна для інтелігенції обох націй, то тепер женецький вигнанець вважав, що до історико-літературного фактажу варто зараховувати не тільки форму твору, тобто написаного українською мовою, а й ідею українських народних традицій, що відповідало б тенденціям світового розвитку літератури. М. Драгоманов наголошував на потребі відходити від усякої схоластики «широкої національної самостійної літератури», яка поклала б край усім виявам «обрусительства» українських письменників.

М. Драгоманов обстоював позицію літературної правди життя і творчості народу. У «Листах на Наддніпрянську Україну» «історико-літературні та літературно-критичні оцінки вченого, систематизовані у проект творення справді демократичного, народного, актуального і живомовного письменства, виявляють насущність його естетичних критеріїв належної повноти та ідейно-художньої цілісності національного мистецтва слова, його інтернаціоналізації при збереженні питомих національно-народних ознак, гуманістичного пафосу художнього людинознавства» [12, 11].

І. Франко вважав, що М. Драгоманов виступав «на боротьбу проти усякої національної ексклюзивності, проти ширення національної ненависти і шовінізму, а з другого боку, признавав, що інтелігентна література на українській мові залежить від натуральної еволюції укр[аїнської] нації і мусить постати тоді, коли в ній настане потреба (як ось тепер в Галичині), та поки що основою літературної діяльності свідомого українства повинна бути література популярна, конечна для просвіти укр[аїнських] мас народних» [19, 551].

Започаткована Б. Грінченком дискусія торкалася цілої низки проблем дальшого розвитку української літератури. Він, зокрема, вважав, що брак національної свідомості позначився на надто повільному розвитку літератури. Дальший розвиток українського письменства автор неодмінно пов'язував із боротьбою за «політичну волю» в Росії та знищенням самодержавного режиму. Б. Грінченко писав: «Історія не знає ніяких “підлітератур”, ніяких “літературь для домашнього обихода”, ніяких літератур спеціально про пана або спеціально про мужика, а знає просто літератури, що суть виявами розумового життя того чи іншого народу цілком, із панамі й мужиками» [4, 112]. Натомість М. Драгоманов вважав, що «етнографічне почуття», яке Б. Грінченко бачив основою літератури, збіднювало значення самої літератури.

А. Погрібний уважав, що в «Листах з України Наддніпрянської» Б. Грінченко виявився поперед свого опонента. «Так, М. Драгоманов, власне не мав резонних аргументів, щоб захистити від гострої критики Грінченка свою

хибну теорію т. зв. чотирьох літератур, не міг довести думку, що українській інтелігенції ліпше й надалі освічуватися російською літературою (цим самим, по суті, підтримуючи образливу тезу М. Костомарова про українське письменство “для хатнього вжитку”)» [13, 175]. Здобутком цієї дискусії стала чітко та однозначно сформульована Грінченком теза про те, що національне питання тільки там може поступитися назад перед соціально-культурним, де нації не загрожує ніяка небезпека. Тому «доки українська нація не здобуде всіх своїх прав як нація, доти питання національні будуть стояти в нас – і в Росії, і в Австрії на першому плані, доти самому народолюбству буде шкідливою річчю повставати проти вкраїнського націоналізму» [4, 104].

Наприкінці XIX – у перші роки XX ст. Б. Грінченко активно працював над словником української мови, який, за угодою з «Киевской стариною», мав бути закінченим 1 листопада 1904 р., незважаючи на те що «старогромадівці чинили шалений опір, адже автором словника став не дипломований філолог, а шкільний учитель. Заслугою Б. Грінченка у виданні словника стало те, що в словнику представлене мовне багатство всієї тогочасної України – як Східної, так і Західної, що утверджувало ідею омріяної єдності українського народу. Особливо уважно опрацьовував упорядник етнографічні та фольклорні видання І. Франка та В. Гнатюка “Галицько-руські народні приповідки”, “Галицько-руські народні легенди”, випуски етнографічного збірника і т.ін.» [13, 189].

Полеміка М. Драгоманова з Б. Грінченком сприяла еволюції національних поглядів обох дискусіантів. Ознайомившись з останнім (вісімнадцятим) листом Б. Грінченка, М. Драгоманов писав: «Споритись мені далі тепер з Д. Вартовим власне нема чого, бо він тепер не дає об'єктів для спору. Д. Вартовий згоджується зо всім тим, що я кажу про хиби, котрі спинають тепер ріст українсько-руської літератури» [7, 116]. Ще яскравіше про полеміку між Б. Грінченком та М. Драгомановим писав С. Єфремов, який стверджував, що дискусія «закінчилась – а це так рідко буває – тим, що опоненти мало не у всьому, опріч другорядних подробиць, погодились. Це тому, що, як і Драгоманов, до загальнолюдського ідеала правди, щастя й волі, йшов Грінченко національним шляхом, – тим шляхом, яким могли б за ним піти й мільйони його земляків, що всі інші шляхи мають перед собою зачинені» [8, 206].

90-ті роки XIX ст. – початок XX ст. – час найвищого розквіту таланту І. Франка як письменника і вченого. Для Б. Грінченка ці роки були періодом входження в українську літературу. Як письменник і вчений І. Франко активно реагував на всі найважливіші події, що відбувалися у цей час в Україні. Значну увагу він приділяв творчому зростанню молодих талантів, серед

них – і Борисові Грінченку. Франкові оцінки літературного процесу, що з'явилися після 1890-х років, у тому числі полеміка Іван Франко – Борис

Грінченко, мали принципове значення для визначення магістральних шляхів дальшого розвитку української літератури.

ДЖЕРЕЛА

1. Гнатюк М. Іван Франко і національно-демократична партія в Галичині / М. Гнатюк // Українське літературознавство. – 1995. – № 60. – С. 7–13.
2. Грінченко Б. Твори : у 2 т. Т. 1 / Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1990. – 640 с.
3. Грінченко Б. Галицькі вірші / Б. Грінченко // Правда. – 1891. – № 8. – С. 104.
4. Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу / Б. Грінченко, М. Драгоманов. – К., 1994. – 288 с.
5. Грушевський М. Апостолові праці / М. Грушевський // Спогади про Івана Франка. – Л. : Каменярь, 2011. – 814 с.
6. Дорошенко В. Літературно-науковий вістник. Показчик змісту. Т. 1–109 (1898–1932) / В. Дорошенко. – К.; Нью-Йорк, 2000. – С. 529.
7. Драгоманов М. Листи на Наддніпрянську Україну / Михайло Драгоманов. – К., 1917. – 123 с.
8. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.; Ляйпціг, 1919. – Т. 2. – 445 с.
9. Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позвах з Московщиною / І. Нечуй-Левицький. – Л. : Каменярь, 1998. – С. 127–241.
10. Огоновський О. Історія літератури руської / О. Огоновський. – Л., 1893. – Т. III. – С. 1071.
11. Огоновський О. Моему критикови. Відповідь О. Пипінови на його статтю «Особая история русской литературы» / О. Огоновський // Діло. – 1894. – № 4.
12. Погребенник В. Наше письменство у рецепції М. Драгоманова / В. Погребенник // Літературна Україна. – 2011. – 28 вересня. – С. 11.
13. Погрібний А. Борис Грінченко / А. Погрібний // Погрібний А. Поклик дужого чину. – К. : Просвіта, 2009. – 495 с.
14. Пыпин А. Особая история русской литературы / А. Пыпин // Вестник Европы. – 1890. – Т. 5. – Кн. 9. – С. 241–274.
15. Уманець (Комаров М.). Особая история русской литературы // Зоря. – 1890. – № 21.
16. Франко І. Говоримо на вовка – скажімо і про вовка / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1980. – Т. 28. – С. 167–175.
17. Франко І. Наше літературне життя в 1892 р. / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1980. – Т. 29. – С. 7–22.
18. Франко І. Олександр Пипін (некролог) / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. – К., 1982. – Т. 36. – С. 42.
19. Франко І. Ukraina irredenta / І. Франко // Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у 50 т. – К., 2008. – Т. 53. – С. 551.
20. Якимович Б.З. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Б. Якимович. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 691 с. : портр., іл.

В статті представлені матеріали, котрі по-новому освітають місце І. Франко і Б. Грінченко в літературному процесі останніх десятиліть XIX в. Особу увагу отведено ролі письменників в суспільних і літературних дискусіях 90-х років XIX в., котрі мали вирішальне вплив на літературний процес того часу і подальше розвиток української літератури.

Ключевые слова: І. Франко, українська літературна життя кінця XIX століття, А. Пыпин, О. Огоновський, М. Драгоманов, Б. Грінченко.

The article presents the materials which give a new interpretation to the roles of I. Franko and B. Grinchenko in the literature process of the last decades of XIX century. The special attention is dedicated to the authors' role in the social and literature discussions of the 90s of XIX century, which had a decisive influence on the literary process of that time and further development of Ukrainian literature.

Key words: I. Franko, Ukrainian literature process of the end of XIX century, O. Pypin, O. Ogonovskyi, M. Drahomanov, B. Grinchenko.